

УДК 001.895:005.95/96

I67

Авторський колектив: Г. Ю. Міщук, О. І. Дяконенко, О. І. Іляш, Н. Б. Савіна, Й. С. Ситник, Н. М. Самолюк та ін.

Рецензенти:

Гришнова О. А., доктор економічних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ;

Нижник В. М., доктор економічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницького національного університету, м. Хмельницьк;

Осадча О. О., доктор економічних наук, професор Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне.

*Рекомендовано вченою радою Національного університету водного господарства та природокористування.
Протокол № 8 від 25 вересня 2020 р.*

I67 Інноваційні засади управління людськими ресурсами: можливості, виклики, пріоритети досягнення соціально-економічної безпеки: колективна монографія / за наук. редакцією д.е.н., професора Міщук Г. Ю. – Рівне : НУВГП, 2020. – 408 с.

ISBN 978-966-327-475-1

У монографії висвітлено науково-прикладні засади управління людськими ресурсами на різних рівнях економічних відносин. Розкриті інноваційні засади забезпечення гідної праці та ефективної соціальної політики, мотивації економічної активності та продуктивної зайнятості в цілях зростання конкурентоспроможності підприємств, територіальних громад, країни. Досліджено можливості протидії новітнім викликам у сфері збалансованого відтворення потенціалу людських ресурсів та визначені сучасні детермінанти розвитку людських ресурсів з огляду на пріоритети досягнення соціально-економічної безпеки.

Для науковців, економістів та управлінців-практиків, викладачів, здобувачів вищої освіти економічних та управлінських напрямків підготовки, органів громадянського суспільства, фахівців, які досліджують проблеми управління людськими ресурсами.

УДК 001.895:005.95/96

ISBN 978-966-327-475-1

© Г. Ю. Міщук, О. І. Дяконенко, О. І. Іляш, Н. Б. Савіна, Й. С. Ситник, Н. М. Самолюк та ін., 2020
© Національний університет водного господарства та природокористування, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	9
ЧАСТИНА І. ЛЮДСЬКІ РЕСУРСИ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ	12
<i>Розділ 1. Сучасні детермінанти соціальної політики</i>	13
1.1. Оцінювання ефективності національної соціальної політики в контексті реалій ЄС	13
1.2. Державна підтримка підприємництва на селі як окремий вид соціальної політики	26
1.3. Податкові інструменти реалізації соціальної політики	37
1.4. Організація харчування у закладах освіти: оцінка тенденцій фінансування і передумов формування соціально-економічної безпеки суспільства	46
1.5. Трудова міграція: український зріз	60
1.6. Дослідження та аналіз тенденцій зовнішніх та внутрішніх міграцій в Україні у 2014-2018 роках	71
<i>Розділ 2. Освітній та соціальний капітал в контексті сучасних тенденцій відтворення людських ресурсів</i>	81
2.1. Формування системи управління розвитком вищої освіти в умовах функціонування Європейського освітнього простору	81
2.2. Трансформація фінансування освіти в Україні як відображення соціальної політики	96
2.3. Кадрова компонента наукової і науково-технічної діяльності як інструмент забезпечення соціально-економічної безпеки	108
2.4. Капіталізація інтелектуального потенціалу населення: сутність і методика оцінювання	120
2.5. Теоретико-методичні підходи до аналізу соціального капіталу та його впливу на економічні результати діяльності підприємств	133
2.6. Соціальний капітал в структурі трудових відносин в Україні	144

адекватного новітнім суспільним запитам соціально-економічного середовища всебічного розвитку людини, що сприятиме розвитку конкурентоспроможної економіки, посиленню соціальної безпеки на засадах формування стійких мотивів проживання та продуктивної зайнятості в Україні.

У підготовці монографії прийняли участь науковці НУВГП та інших закладів вищої освіти України і Польщі, а саме: *Юрчик Г.М.*, к.е.н., доцент – НУВГП (п. 1.1); *Осінова А.А.*, викладач – Уманський національний університет садівництва (п. 1.2); *Барабаш Л.В.*, к.е.н., доцент – Уманський національний університет садівництва (п. 1.3); *Безтелесна Л.І.*, д.е.н., професор – НУВГП; *Пляшко О.С.*, к.е.н., доцент – РДГУ (п. 1.4); *Куліш І.М.*, к.н.держ.упр., ст. наук. співробітник – ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України» (п. 1.5); *Бабушкіна Р.О.*, к.с.-г.н., доцент – Херсонський державний аграрний університет; *Мельниченко С.Г.*, магістр (п. 1.6); *Тоцька О.Л.*, к.е.н., доцент – Східноєвропейський національний університет ім. Л. Українки (п. 2.1); *Ковшун Н.Е.*, д.е.н., професор; *Костриченко В.М.*, к.е.н., доцент – НУВГП (п. 2.2); *Савіна Н.Б.*, д.е.н., професор – НУВГП; *Яворська М.К.*, к.е.н., професор – Вища школа громадської та індивідуальної безпеки «Апейрон» (п. 2.3); *Роцик І.А.*, к.е.н., доцент – НУВГП (п. 2.4); *Кроль В.В.*, аспірант НУВГП (п. 2.5); *Дяконенко О.І.*, к.е.н., ст. наук. співробітник – Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України (п. 2.6); *Шандова Н.В.*, д.е.н., доцент; *Тарасюк А.В.*, к.е.н., доцент; *Мешикова-Кравченко Н.В.*, ст. викладач – Херсонський національний технічний університет (п. 3.1); *Костюкевич Р.М.*, к.е.н., доцент; *Костюкевич А.М.*, к.е.н., доцент – НУВГП (п. 3.2); *Смачило В.В.*, к.е.н., професор – Харківський національний університет будівництва та архітектури (п. 3.3); *Мишук Г.Ю.*, д.е.н., професор – НУВГП (п. 4.1); *Ситник Й.С.*, д.е.н., доцент – Національний університет «Львівська політехніка» (п. 4.2); *Бредюк В.І.*, к.т.н., доцент; *Джоші О.О.*, к.т.н., доцент – НУВГП; *Красько Б.В.*, магістр (п. 4.3); *Безтелесна Л.І.*, д.е.н., професор; *Настевич О.П.*, аспірант – НУВГП (п. 4.4); *Суходольська А.С.*, к.е.н., ст. викладач – Державний університет «Житомирська

1.3. ПОДАТКОВІ ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Соціальна політика є однією з ключових сфер діяльності держави, що має сприяти формуванню позитивного іміджу країни як на безпосередній її території, так і на міжнародній арені. Відтак зважена соціальна політика не лише зменшує соціальну нерівність серед населення, а й значною мірою дозволяє сформувати потужну економічну систему шляхом зменшення рівень безробіття та підвищення рівня добробуту громадян.

Як явище багатогранне та комплексне, соціальна політика передбачає взаємодію низки сфер державної діяльності, що беруть участь у реалізації мультизадачних програм. І однією з них є податкова, цариною діяльності якої є провадження ефективних механізмів оподаткування задля виконання одного з основних принципів даного виду діяльності – соціальної справедливості.

Принцип соціальної справедливості оподаткування, як один з базових, був висвітлений у працях класика фінансової науки А. Сміта та його послідовника Д. Рікардо [3], які саме справедливий і раціональний розподіл податкового тягара вважали обов'язковим елементом механізму ефективної податкової політики та й взагалі податкових відносин.

Сучасне вітчизняне податкове законодавство, по факту, не висвітлює принципи оподаткування, як ключові характеристики самого процесу, адже у Податковому кодексі України присутні лише принципи податкового законодавства [2]. А тому провадження діяльності у площині оподаткування, як взаємодії платника та контролюючого органу на умовах гармонізації відносин й узгодженості інтересів, фактично не передбачає реалізації основних критеріїв – соціальної справедливості, рівності та прогресивності оподаткування. Проте, незважаючи на висвітлене вище, наразі вітчизняний механізм оподаткування все ж передбачає використання низки інструментів, спрямованих на посилення соціального характеру даної сфери.

Світова практика податкової діяльності враховує

необхідність і доцільність провадження державою соціальної політики. Тож для реалізації даних цілей передбачено використання таких елементів податку, як податкові пільги (рис. 1.10).

Рис. 1.10. Види та форми податкових пільг

Серед наведених видів і форм податкових пільг, покликаних надати оподаткуванню соціального характеру, одним із найвагоміших є неоподатковуваний мінімум. Даний

показник у країнах з високим рівнем економічного розвитку є фактично рівнем межі бідності та безпосередньо пов'язується з показником прожиткового мінімуму. В Україні ж неоподатковуваний мінімум частіше використовується в адміністративному та кримінальному контекстах, як мірило розміру фінансового покарання. А от його прямий соціальний підтекст повністю ігнорується. Водночас саме неоподатковуваний мінімум повинен стати дієвим інструментом відновлення соціальної справедливості в оподаткуванні та провадження ефективної соціальної політики на вітчизняних теренах.

Беззаперечним є той факт, що ефективність функціонування податків, як зазначає М. Рудая, напряму залежить від «встановлення економічно обґрунтованого рівня неоподаткованого мінімуму доходів платників, розміру мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму та рівня податкового навантаження на платника» [5, с. 126-127]. Тобто активна соціальна складова оподаткування сприяє підвищенню рівня економіки держави.

І, навіть виходячи з лінійної системи оподаткування, що функціонує нині в Україні та передбачає рівні умови справляння податків для всіх платників, нівелюючи принцип соціальної справедливості, застосування неоподаткованого мінімуму, за умови скасування всіх інших пільг, за теорією Р. Холла й А. Рабушки, є обов'язковим і дієвим інструментом [9, с. 3].

Таким чином бачимо, що оподаткування є безпосереднім і прямим інструментом впливу та показником цілей і пріоритетів держави – як у площині розвитку економіки, так і з позиції векторів провадження соціальної політики. Адже досягнення кінцевих результатів останньої неможливе без ефективного функціонування першої.

Зосереджуючись на оподаткуванні, варто розглянути даний процес відносно населення країни, тобто безпосередніх громадян і платників податків. І з даної позиції найяскравішим і найдієвішим прикладом поєднання фіскальної мети податків і соціальних цілей є механізм оподаткування доходів фізичних осіб. Саме податок на доходи фізичних осіб повсякчас виступає

активним стимулятором формування різних соціальних груп населення й індикатором його добробуту.

Відтак, з позиції соціального спрямування оподаткування доходів фізичних осіб, варто виокремити взаємодію трьох вагомих взаємопов'язаних складових: неоподаткованого мінімуму, прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати (рис. 1.11).

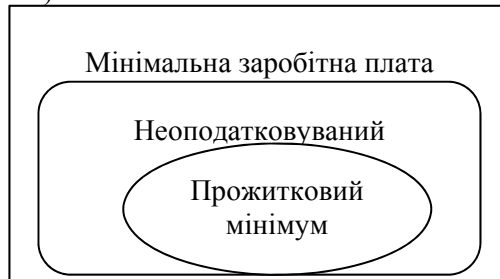

Рис. 1.11. Механізм взаємодії основних соціальних складових оподаткування доходів фізичних осіб

Основоположним критерієм формування підвалин соціальної політики та соціальної справедливості в оподаткуванні населення є показник прожиткового мінімуму. А його базисом, у свою чергу, – грошовий вимір споживчого кошика. За своєю суттю, споживчий кошик є мінімальним набором продуктів, товарів, предметів і послуг, що необхідні особі відповідної групи для забезпечення нормальної життєдіяльності. І хоча в Україні продовольча частина споживчого кошика у 2020 р. складає 42,1% мінімальної заробітної плати, що є нижчим минулорічного рівня на 3,3% та засвідчує перевищення темпу росту зарплат над цінами, це лише 40 місце у рейтингу країн світу за співвідношенням цін на продукти з мінімальною заробітною платою, у якому лідируючою трійкою є Австралія (7%), Велика Британія й Ірландія (по 7,3%) [6]. Окрім того, до складу споживчого кошика українців досі не ввійшли вартість Інтернет-зв'язку та послуг мобільного зв'язку, а промислова група товарів і послуг розрахована на значно завищений термін експлуатації. Відтак можемо однозначно стверджувати, що запропонований урядом

склад споживчого кошику та його вартість далекі від необхідних соціально затребуваних параметрів. Окрім того, ще у 2018 р. експерти провели розрахунки та з'ясували, що фактична вартість споживчого кошика складає 4585,56 грн, прожиткового мінімуму – 2471,84 грн, тоді як закладений у державному бюджеті на зазначений рік показник було зафіксовано на позначці 1853 грн [8]. І, попри обґрунтування проведених розрахунків, ситуація не була виправлена у зв'язку з браком коштів у державному бюджеті.

Оскільки прожитковий мінімум є основою для формування показника неоподаткованого мінімуму, то, відповідно, заниження державою першого провокує відповідний результат останнього та знижує рівень мінімальної заробітної плати. Загалом неоподатковуваний мінімум в Україні фактично позбавлений закладених у нього характеристик: починаючи з 2004 р. і донині його розмір складає 17 грн. А тому наразі, в умовах економічно складної ситуації та кризи соціальних стандартів, резонним методом оптимізації рівня прожиткового мінімуму має стати його коригування на індекс споживчих цін (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Динаміка співвідношення темпів зростання прожиткового мінімуму й індексу споживчих цін в Україні [4; 1]

Рік	Середньорічний прожитковий мінімум, грн	Темп росту до попереднього року, %		Перевіщення темпів зростання прожиткового мінімуму над індексом споживчих цін, в.п.
		Прожиткового мінімуму	Індексу споживчих цін	
1	2	3	4	5
2003	342,0	100,0	108,2	-8,2
2004	362,3	105,9	112,3	-6,4
2005	423,0	116,8	110,3	6,5
2006	460,3	108,8	111,6	-2,8
2007	516,3	112,2	116,6	-4,4
2008	607,5	117,7	122,3	-4,6
2009	663,5	109,2	112,3	-3,1
2010	848,6	127,9	109,1	18,8

продовження табл. 1.2

1	2	3	4	5
2011	923,0	108,8	104,6	4,2
2012	1050,6	113,8	100,6	13,2
2013	1142,0	108,7	99,7	9,0
2014	1176,0	103,0	112,1	-9,1
2015	1176,0	0	148,7	-148,7
2016	1424,3	121,1	113,9	7,2
2017	1622,7	113,9	114,4	-0,5
2018	1776,7	109,5	110,9	-1,4
2019	1856,0	104,5	107,9	-3,4

Темпи росту прожиткового мінімуму та індексу споживчих цін висвітлюють здатність першого показника реагувати на зміни другого, бути еластичним до коливань в економічній сфері, а також є своєрідним індикатором купівельної спроможності населення, що, за даними табл. 1, на кінець висвітленого періоду стрімко знижується.

Невідповідність прожиткового мінімуму соціально необхідним потребам населення й ігнорування вагомості ролі показника неоподаткованого мінімуму сприяє тому, що доволі високий відсоток населення одержує доходи, нижчі середньомісячної заробітної плати (рис. 1.12).

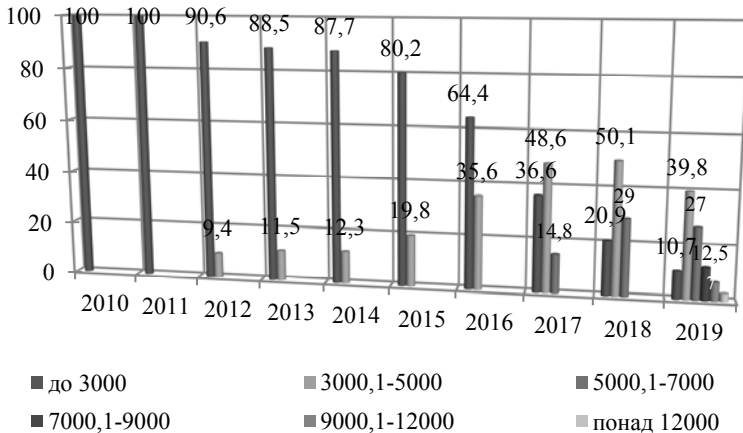

Рис. 1.12. Розподіл населення України за рівнем середньодушових еквівалентних доходів у 2010-2019 рр., % [4]

Однак дані, висвітлені на рис. 1.12, не дають повного розуміння щодо рівня доходів населення України, оскільки відсутні такі порівняльні критерії, як рівень мінімальної і середньої по Україні заробітної плати (рис. 1.13).

Рис. 1.13. Динаміка показників мінімальної та середньої заробітної плати по Україні у 2010-2019 рр., грн [4]

Співставляючи дані рис. 1.12 і рис. 1.13, можемо відзначити, що, незважаючи на зростання середньої заробітної плати по Україні у 2012 р. до рівня 3041 грн, частка населення з доходами, нижче 3000 грн склала 90,6%. Тенденція високої питомої ваги означеної категорії населення мала місце до 2017 р., у якому розмір мінімальної заробітної плати стрімко зріс з 1476 грн (2016 р.) до 3200 грн. Проте, навіть у 2019 р., коли середня заробітна плата по Україні склала 10497 грн, а мінімальна – 4173 грн, питома вага населення з доходами до 4000 грн становила 29,9%, а до 10000 грн – 93,2%. Таким чином, кожен третій громадянин України у місяць отримує доходи, нижчі мінімальної заробітної плати, а доходи, вищі середньої заробітної плати, отримує всього 6,8% населення.

При цьому слід звернути увагу на співвідношення показників середнього прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати (рис. 14).

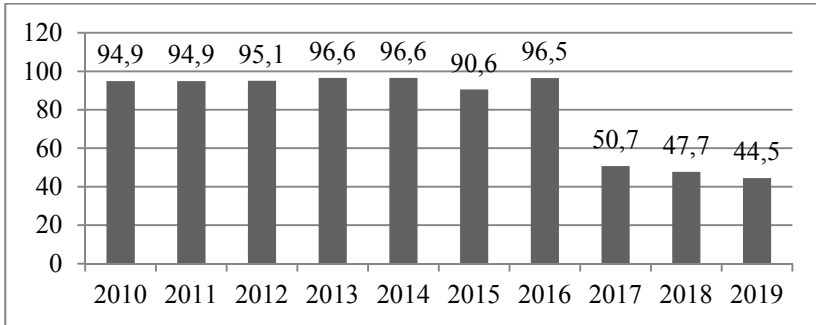

Рис. 1.14. Питома вага прожиткового мінімуму у мінімальній заробітній платі у 2010-2019 рр., %

Зважаючи на дані рис. 1.14, можемо стверджувати, що кількість населення України, яке одержує доходи на рівні прожиткового мінімуму, незважаючи на зниження його питомої ваги у мінімальній заробітній платі у 2017-2019 рр. є доволі високою, що засвідчує, перш за все, неефективність заходів соціальної політики держави.

Виправити дану ситуацію можливо за умови виконання декількох умов. По перше, слід надати показнику неоподаткованого мінімуму реальних характеристик і можливостей, закладених у ньому. Мається на увазі, що визначена неоподатковуваними мінімумом сума не має підлягати оподаткуванню та бути не нижче рівня прожиткового мінімуму, адже, як зазначалося вище, даний показник є грошовим виразом крайньої межі забезпечення нормальної життєдіяльності людини. За умови впровадження у практику означеного варіанту, цілком можливо стає відміна низки складних в обчисленнях, надмірно обмежених умовами, а тому існуючих переважно де-юре, пільг. Натомість отримуємо реально діючий елемент податкової системи й ефективний інструмент соціальної політики.

По друге, податкова політика держави має набути соціальної орієнтованості. Жорсткий податковий тиск, високі ставки, недовіра пільг, зокрема, як податкової соціальної при оподаткуванні доходів фізичних осіб, створюють високий податковий тягар на платників і спотворюють ставлення до

держави, як одного з головних захисників інтересів громадян. Саме тому в оподаткуванні держава має активніше використовувати стимулюючі заходи, покликані сформувати податковий механізм, що функціонуватиме на засадах соціальної справедливості.

Наразі оцінка функціонування податкової системи держави передбачає, передусім, розрахунок показника фіскальної ефективності. Однак доцільно також здійснювати обчислення і рівня соціальної ефективності. Відтак оподаткування буде соціально ефективним, коли у платника, після стягнення податку та здійснення ним витрат, залишатиметься не менше 30% доходу

$$D - P - B \geq 30\%, \quad (1.6)$$

де D – сума отриманого платником у звітному періоді доходу; P – сума нарахованого та сплаченого платником податку; B – витрати, здійснені платником протягом звітного періоду; 30% – мінімальна межа залишку доходу, що спонукає особу до заощадження й інвестування.

Подібних умов варто дотримуватися і відносно підприємців і підприємств, адже наведений підхід дозволить їм суттєво збільшити обсяги прибутків, що спонукатиме до активного розвитку підприємницької діяльності, з залученням сучасних техніко-технологічних складових, а відтак – до створення нових робочих місць і зниження рівня безробіття.

Окрім того, оподаткування, як вважали і класики фінансової науки, повинне мати не лінійний, як наразі, характер, а прогресивний, даючи можливість платникам з меншим обсягом доходів сплачувати менше податків. Таким чином створюватиметься додатковий аспект соціалізації оподаткування.

Висвітлені підходи створюватимуть можливість функціонування податкової системи держави соціально орієнтованого типу, що сприятиме розвитку економіки країни за рахунок зростання добробуту населення, збільшення його платоспроможності, а також розширення сфер і можливостей підприємницької діяльності.

Список використаної літератури

1. Актуальний прожитковий мінімум у поточному році та за попередні роки. Західна консалтингова група. URL: <https://zkg.ua/aktualnyj-prozhytkovyj-minimum-u-potochnomu-rotsi-ta-zaporeredni-roky/> (дата звернення: 12.07.2020).
2. Податковий кодекс України : Закон України № 2755 від 02.12.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 11.07.2020).
3. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / пер. с англ. М. : ОГИЗ Госполитиздат, 1953. Т. 1. 350 с.
4. Розподіл населення за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів. Державна служба статистики : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.07.2020).
5. Рудая М. І. Фіскальна ефективність податку з доходів фізичних осіб при формуванні бюджетів місцевого самоврядування. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2010. № 1 (48). С. 123–130.
6. Споживчий кошик: зростання зарплат в Україні випередило зростання цін. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/01/14/655769/> (дата звернення: 10.07.2020).
7. Сторожук О. В. Принципи побудови і функціонування оптимальної податкової системи. *Економіка АПК*. 2003. № 1. С. 97–104.
8. Цивірко К. Грошей немає, але ви тримайтеся. Чому незаконний прожитковий мінімум не можна збільшити. *112.ua*. URL: <https://ua.112.ua/statji/hroshei-nemaie-ale-vy-trymaitiesia-chomu-nezakonnui-prozhytkovyi-minimum-ne-mozhna-zbilshyty-477430.html> (дата звернення: 09.07.2020).
9. Швороб Г. М., Мачульська А. О. Стан доходів населення України. *Infoconf*. URL: <http://intkonf.org/shvorob-gm-machulska-ao-stan-dohodiv-naselelnya-ukrayini/> (дата звернення: 07.07.2020).

Наукове видання

*Міщук Галина Юріївна
Дяконенко Оксана Іванівна
Ляш Ольга Ігорівна
Савіна Наталія Борисівна
Ситник Йосиф Степанович
Самолюк Наталія Миколаївна та ін.*

**ІННОВАЦІЙНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ
ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ: МОЖЛИВОСТІ,
ВИКЛИКИ, ПРІОРИТЕТИ ДОСЯГНЕННЯ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

Колективна монографія

*За науковою редакцією
д.е.н., проф. Г. Ю. Міщук*

Друкується в авторській редакції

Технічний редактор

Г.Ф. Сімчук

Формат 60×84 ¹/₁₆.

Ум.-друк. арк. 23,8. Обл.-вид. арк. 25,0.

Тираж 300 прим. Зам. № 5495.

*Видавець і виготовлювач
Національний університет
водного господарства та природокористування
вул. Соборна, 11, м. Рівне, 33028.*

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції РВ № 31 від 26.04.2005 р.*